

**ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД»
МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ**

Кафедра правознавства

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни: **«Фінансове право»**

на тему: **«Фінансово-правові норми: види, зміст, особливості»**

Студента (ки): Шевченко Б.В.

курсу: III

групи: ІН16-12-23-Б1П (4.63)

Спеціальність: 081 Право

Керівник: к.іст.н., доцент кафедри
Демешко Ю.О.

Оцінка: _____

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ ECTS _____

Члени комісії _____
(підпис)

_____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис)

_____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис)

_____ (прізвище та ініціали)

м. Кропивницький 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВО-ПРАВОВИХ НОРМ	6
1.1 Поняття фінансово-правових норм	6
1.2 Структура фінансово-правової норми.....	8
1.3 Функції фінансово-правових норм	12
РОЗДІЛ II. ВИДИ ФІНАНСОВО-ПРАВОВИХ НОРМ	
ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ.....	16
2.1 Нормативно-правові акти фінансового права.....	16
2.2 Класифікація фінансово-правових норм.....	20
РОЗДІЛ III. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ФІНАНСОВО-ПРАВОВИХ	
НОРМ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРАВІ.....	25
3.1 Судова практика застосування фінансово-правових норм	25
3.2 Проблеми в правозастосуванні.....	27
3.3 Перспективи вдосконалення норм	29
ВИСНОВОК	31
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	35

ВСТУП

Фінансове право як самостійна галузь державного права виконує надзвичайно важливу роль у забезпеченні функціонування держави та стабільності економіки. Його основним завданням є регулювання суспільних відносин, пов'язаних із формуванням, розподілом та використанням фінансових ресурсів держави, а також визначення прав і обов'язків суб'єктів цих відносин [1, с. 11; 18, с. 203]. У сучасних умовах розвитку економіки, інтеграції України у європейське фінансове середовище та цифровізації фінансових процесів підвищується значення ефективного правового регулювання у сфері фінансів.

Актуальність дослідження фінансово-правових норм обумовлена тим, що саме вони формують правову основу функціонування системи державних фінансів, визначають порядок встановлення, обчислення та сплати податків, формування і виконання бюджетів, проведення валютних операцій та контроль за фінансовими потоками [3, с. 24; 9, с. 15]. Фінансово-правові норми спрямовані на забезпечення фінансової дисципліни, стабільності державних доходів та витрат, а також економічної безпеки держави [2, с. 45; 5, с. 134].

Метою даної роботи є комплексне дослідження фінансово-правових норм, їх структури, видів, функцій та особливостей застосування в національному праві, а також аналіз проблем і перспектив розвитку фінансового законодавства.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання**:

1. Розкрити поняття та сутність фінансово-правових норм, визначити їх ключові ознаки та предмет правового регулювання.
2. Проаналізувати структуру фінансово-правових норм, виділити гіпотезу, диспозицію та санкцію як основні елементи.

3. Визначити функції фінансово-правових норм, включаючи регулятивну, охоронну, виховну та інтегративну.
4. Класифікувати фінансово-правові норми за змістом, юридичною силою та функціональним призначенням, розглянути їх приклади та взаємозв'язок.
5. Дослідити проблеми правозастосування фінансових норм у національному праві та шляхи їх вдосконалення.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері фінансів, що регулюються фінансово-правовими нормами, а предметом – самі фінансово-правові норми, їх види, структура та функції.

У роботі застосовано комплекс **методів дослідження**. Теоретичний аналіз здійснено шляхом вивчення наукової літератури, законодавчих актів та судової практики. Порівняльний метод дозволив зіставити норми фінансового права різних видів та визначити їхні специфічні особливості. Логічний та системний підходи забезпечили узагальнення положень щодо структури, функцій та класифікації фінансово-правових норм. Також використовувався історичний метод для дослідження еволюції фінансового законодавства України та аналізу змін у практиці застосування норм.

Джерельною базою дослідження є Конституція України, Бюджетний та Податковий кодекси України, закони про державні цільові фонди, постанови Кабінету Міністрів України, рішення Верховного Суду України та адміністративних судів, Положення (стандарты) бухгалтерського обліку, а також наукові праці вітчизняних та зарубіжних авторів [1, с. 11; 3, с. 24; 10, с. 157].

Особлива увага приділяється проблемам практичного застосування фінансово-правових норм. Аналіз судової практики показує, що точне тлумачення норм є критично важливим для забезпечення фінансової дисципліни, законності дій суб'єктів фінансових відносин та справедливого

розподілу державних ресурсів [17, с. 33; 19, с. 97]. Водночас наявність невизначених норм, колізії між законами, низький рівень правової культури учасників фінансових відносин та недостатня уніфікація термінології створюють значні перешкоди для ефективного фінансового регулювання [8, с. 111; 7, с. 84].

Таким чином, дослідження фінансово-правових норм є актуальним та науково обґрунтованим, оскільки дозволяє визначити механізми підвищення ефективності правового регулювання фінансових відносин, забезпечити стабільність фінансової системи держави та сприяти розвитку правової культури серед суб'єктів фінансових відносин.

Результати роботи можуть бути використані у подальшому дослідженні питань фінансового права, підготовці наукових публікацій, навчальних курсів та практичних рекомендацій для органів державної влади, підприємств та органів контролю.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВО-ПРАВОВИХ НОРМ

1.1 Поняття фінансово-правових норм

Фінансово-правові норми є основним інструментом державного регулювання у сфері фінансів, оскільки саме через них держава реалізує свої фінансові функції, контролює грошові потоки, забезпечує надходження доходів до бюджету та контроль за їх використанням [3, с. 24; 9, с. 15]. Вони встановлюють права та обов'язки суб'єктів фінансових відносин, визначають порядок формування і використання централізованих грошових фондів, а також регламентують механізми фінансового контролю і відповідальності за порушення фінансової дисципліни [6, с. 56].

Згідно з класичною концепцією, фінансово-правова норма – це правило поведінки, що забезпечується державою і регулює суспільні відносини у сфері фінансів. Іншими словами, норма встановлює чіткі рамки дій для фізичних і юридичних осіб, державних органів та органів місцевого самоврядування у питаннях оподаткування, бюджету, кредиту, валютних операцій та інших фінансових відносин.

Фінансово-правові норми мають низку специфічних ознак, що відрізняють їх від норм інших галузей права:

1. **Нормативність.** Кожна фінансово-правова норма встановлює загальні правила поведінки, які мають застосовуватися у типових ситуаціях. Наприклад, норма щодо сплати податку на прибуток визначає, що платниками є всі підприємства, що отримали прибуток, а також строки та порядок подання податкової декларації [7, с. 77].
2. **Обов'язковість.** Виконання фінансово-правових норм забезпечується державою через санкції, адміністративні або кримінальні механізми. Порушення податкових норм тягне за собою відповідальність у вигляді

штрафів, пені або кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків [4, с. 210].

3. Загальність. Норма застосовується до визначеного кола суб'єктів, зазначеного у законі, і є обов'язковою для всіх учасників фінансових відносин, незалежно від їхньої форми власності чи масштабу діяльності [6, с. 56].

4. Державне забезпечення. Держава гарантує реалізацію норм через органи фінансового контролю, податкові інспекції, суди, центральні та місцеві органи виконавчої влади, що дозволяє забезпечити виконання правил поведінки та покарання за порушення [7, с. 77; 4, с. 210].

Фінансово-правові норми є інтеграційним елементом державного права, оскільки вони взаємопов'язують різні галузі:

- податкове право, що регулює обов'язкові відрахування до бюджету;
- бюджетне право, яке визначає порядок формування та використання коштів державного і місцевих бюджетів;
- валютне право, що регламентує операції з іноземною валютою;
- фінансовий контроль, що забезпечує перевірку та аудит фінансової діяльності [2, с. 45; 5, с. 134].

Завдяки цьому інтеграційному характеру фінансово-правові норми забезпечують:

- фінансову дисципліну, тобто дотримання правил обчислення, нарахування та сплати податків і зборів;
- стабільність державних доходів і витрат, що важливо для планування бюджету та економічної політики;
- економічну безпеку держави, оскільки дотримання норм мінімізує ризики фінансових порушень і забезпечує прозорість фінансових потоків [9, с. 15; 3, с. 24].

Предмет фінансово-правової норми охоплює суспільні відносини, які виникають у процесі формування, розподілу та використання централізованих фінансових ресурсів. Це включає порядок справляння податків, бюджетні трансфери, державні позики, фінансування соціальних програм тощо [6, с. 56].

Об'єкт фінансово-правової норми – це конкретні фінансові ресурси та інструменти, такі як податкові надходження, державні видатки, механізми контролю за використанням бюджетних коштів, валютні операції та інші грошові фонди. Через об'єкт нормалізуються конкретні економічні процеси та встановлюються правові межі для фінансової діяльності суб'єктів [9, с. 15; 3, с. 24].

Дослідники фінансового права підкреслюють, що фінансово-правові норми виконують подвійну функцію: вони не лише регламентують поведінку, а й забезпечують правове та економічне управління фінансовими ресурсами держави. Наприклад, в умовах сучасних трансформаційних процесів в Україні значення фінансово-правових норм особливо зростає, оскільки вони гарантують не тільки дотримання законності, а й стабільність макроекономічної системи [2, с. 45; 5, с. 134].

Крім того, сучасні дослідження акцентують на необхідності підвищення точності формулювань норм, введенні уніфікованих термінів і більш чітких критеріїв правозастосування. Це дозволяє уникати колізій і суперечок, що виникають через неоднозначне трактування фінансово-правових норм у судовій практиці [7, с. 77; 4, с. 210].

1.2 Структура фінансово-правової норми

Кожна фінансово-правова норма має тривимірну структуру, яка є обов'язковою для її правильного тлумачення та застосування. Ця структура дозволяє точно визначити умови, правила поведінки та наслідки порушення, що

забезпечує ефективне правове регулювання фінансових відносин [12, с. 102; 15, с. 88].

Три ключові елементи фінансово-правової норми:

I. Гіпотеза

Гіпотеза визначає умови, за яких норма вступає в дію. Вона описує конкретну життєву ситуацію або коло обставин, при настанні яких суб'єкт зобов'язаний діяти відповідно до норми. Наприклад, податкова норма може застосовуватися лише для підприємств із певним обсягом доходу, або бюджетна норма – лише для органів місцевого самоврядування, які отримали певні надходження [12, с. 102].

Гіпотеза виконує декілька функцій:

визначає сферу застосування норми;

забезпечує прогнозованість правових наслідків;

обмежує коло суб'єктів відповідальності.

З практичної точки зору, чітка гіпотеза дозволяє уникнути неоднозначності у правозастосуванні, оскільки суб'єкти точно розуміють, коли на них поширюється дія норми [15, с. 88].

II. Диспозиція

Диспозиція містить безпосередні правила поведінки, що зобов'язують або дозволяють суб'єктам фінансових відносин діяти певним чином. Вона визначає права, обов'язки та порядок дій: від нарахування податків до складання фінансової звітності.

Приклад: норма про податок на прибуток встановлює, що підприємство повинно нарахувати податок у розмірі 18 % від прибутку за звітний період та подати податкову декларацію у встановлені законодавством строки [10, с. 157].

Диспозиція може мати:

обов'язковий характер – наприклад, обов'язок сплати податку;

дозволяючий характер – наприклад, право суб'єкта скористатися податковими пільгами;

запобіжний характер – наприклад, встановлення порядку резервування коштів для страхування ризиків [6, с. 56].

III. Санкція

Санкція визначає наслідки порушення норми і забезпечує її примусове виконання. Це може бути штраф, пеня, адміністративна чи кримінальна відповідальність. Санкції забезпечують охоронну функцію фінансово-правових норм, стимулюють суб'єктів до дотримання правил та підтримують стабільність державних фінансів [7, с. 77; 6, с. 56].

Санкція може мати різні форми:

фінансова відповідальність – штрафи та пені за несвоєчасну сплату податків;

адміністративна відповідальність – накладення заборон або обмежень на діяльність суб'єкта;

кримінальна відповідальність – за умисне ухилення від сплати податків або розтрату бюджетних коштів [19, с. 97].

Для кращого розуміння розглянемо конкретний приклад:

Норма про податок на прибуток підприємств:

Гіпотеза: якщо підприємство отримало прибуток за звітний період;

Диспозиція: сплатити податок за ставкою 18 % та подати декларацію у встановлені строки;

Санкція: застосування пені за несвоєчасну сплату та можливий штраф за порушення облікової дисципліни [16, с. 121; 20, с. 44].

Інший приклад: бюджетна норма щодо використання цільових коштів

Гіпотеза: якщо місцевий орган влади отримав цільові трансферти;

Диспозиція: використати кошти лише на визначені законодавством цілі;

Санкція: повернення коштів до бюджету, штрафні санкції для посадових осіб [13, с. 88].

Ці приклади показують, що структура норми забезпечує баланс між обов'язками, правами та відповідальністю, що є ключовим для ефективного функціонування фінансової системи.

Правильна структура фінансово-правової норми має критичне значення для правозастосування, тобто:

Чіткість гіпотези дозволяє уникати ситуацій, коли суб'єкти не знають, чи застосовується до них норма. Наприклад, нечітке визначення платників податку може призвести до суперечок між податковими органами і підприємствами [12, с. 102].

Деталізація диспозиції забезпечує конкретність правил поведінки. Нечіткі формулювання можуть створювати прогалини в законодавстві та ускладнювати контроль [15, с. 95].

Коректно встановлена санкція гарантує дотримання норми та захист державних фінансів. Відсутність санкцій або їх невідповідність ступеню порушення знижує ефективність фінансового контролю [7, с. 77].

Науковці підкреслюють, що недосконалість структури норми часто є причиною колізій у судовій практиці, оскільки органи влади та платники податків по-різному тлумачать зміст гіпотези чи диспозиції.

Для підвищення ефективності фінансового права пропонується:

- уніфікувати терміни у нормативних актах;
- чітко прописувати умови застосування норм;
- диференціювати види санкцій залежно від тяжкості порушення [6, с. 56; 19, с. 97].

Таким чином, структура фінансово-правової норми є фундаментом ефективного регулювання фінансових відносин, забезпечує передбачуваність, контроль і правову визначеність у сфері державних фінансів.

1.3 Функції фінансово-правових норм

Фінансово-правові норми виконують у системі державного управління ключові функції, які забезпечують ефективність фінансового регулювання та стабільність економіки. Функції норм визначають не лише механізми поведінки суб'єктів фінансових відносин, а й спосіб реалізації фінансової політики держави [4, с. 210; 11, с. 66].

Регулятивна функція фінансово-правових норм полягає у визначенні прав і обов'язків суб'єктів фінансових відносин, а також у встановленні механізмів формування, розподілу та використання фінансових ресурсів. Через цю функцію забезпечується:

- порядок нарахування, обчислення та сплати податків;
- планування бюджетних видатків і доходів;
- визначення процедур фінансового обліку та звітності [4, с. 210; 11, с. 66].

Наприклад, податкові норми регламентують строки подання податкових декларацій та правила обчислення податкових зобов'язань, а бюджетні норми визначають порядок використання бюджетних коштів на соціальні та інфраструктурні потреби. Регулятивна функція забезпечує передбачуваність фінансових відносин і зменшує ризики конфліктів між суб'єктами та державними органами.

Охоронна функція пов'язана із захистом державних фінансів від порушень та зловживань. Вона реалізується через санкції за порушення норм фінансового права, включаючи адміністративну, цивільну та кримінальну відповідальність [6, с. 56; 19, с. 97].

Наприклад, норми щодо ухилення від сплати податків встановлюють штрафи та кримінальну відповідальність, а бюджетні норми передбачають повернення незаконно використаних коштів. Завдяки цій функції

забезпечується стабільність державних доходів, а порушення фінансової дисципліни стає менш ймовірним.

Виховна функція фінансово-правових норм спрямована на формування фінансової культури у суспільстві та серед підприємницьких структур. Через законодавчі акти та правозастосовну практику держава формує у платників податків і бюджетних установ відповідальне ставлення до виконання фінансових обов'язків [11, с. 66; 15, с. 88].

Завдяки виховній функції:

- формуються навички своєчасного виконання фінансових зобов'язань;
- підвищується прозорість фінансових операцій;
- зміцнюється довіра між державою та суб'єктами фінансових відносин.

Інтегративна функція полягає у поєднанні різних підгалузей фінансового права, що дозволяє формувати єдину фінансову систему держави. Вона забезпечує координацію податкового, бюджетного, валютного права та фінансового контролю, що створює гармонізовану і взаємопов'язану систему регулювання фінансових відносин [5, с. 142; 13, с. 88].

Наприклад, у процесі планування державного бюджету податкові надходження та правила контролю за їх використанням взаємопов'язані, що дозволяє ефективно розподіляти ресурси між регіонами та соціальними програмами.

Фінансово-правові норми можна класифікувати за кількома ознаками, що дозволяє систематизувати їх для наукового аналізу та практичного застосування [10, с. 157; 14, с. 39]:

1. За змістом:

податкові;

бюджетні;

валютні;

норми фінансового контролю.

2. За юридичною силою:

закони;

підзаконні акти (постанови Кабінету Міністрів, накази міністерств).

3. За функціональним призначенням:

регулювальні;

охоронні;

виховні та інтегративні.

Податкові норми регулюють порядок встановлення податків і зборів, визначають платників, ставки податків та механізми їх обчислення [16, с. 121; 20, с. 44]. Вони забезпечують формування доходів державного бюджету та контроль за дотриманням платниками податкових зобов'язань.

Бюджетні норми визначають порядок формування та виконання державного та місцевих бюджетів, регулюють міжбюджетні трансферти та контроль за видатками [5, с. 142; 13, с. 88]. Вони забезпечують цільове і ефективне використання коштів на соціальні, інфраструктурні та економічні потреби.

Валютні норми регламентують порядок валютних операцій, валютний контроль та обмеження щодо купівлі-продажу іноземної валюти [18, с. 203; 14, с. 39]. Вони виконують ключову роль у підтримці стабільності національної валюти та зовнішньоекономічної діяльності держави.

Норми фінансового контролю визначають механізми перевірки діяльності суб'єктів фінансових відносин, аудит, ревізії та відповідальність за порушення [8, с. 111; 7, с. 84]. Вони гарантують законність використання фінансових ресурсів та дотримання фінансової дисципліни.

Фінансово-правові норми розвивалися під впливом економічних і політичних трансформацій, а їх зміст і структура еволюціонували відповідно до потреб держави та суспільства [2, с. 45; 5, с. 134].

XIX століття: основний акцент на державному контролі над податками та формуванням центральних фінансових фондів.

XX століття: розвиток бюджетного, податкового та валютного права, запровадження систем державного аудиту та контролю.

Сучасний етап: інтеграція в європейські фінансові стандарти, цифровізація фінансових процесів, впровадження електронного адміністрування податків і бюджетного планування.

Фінансово-правові норми є правовою основою функціонування державних фінансів і визначають порядок формування, розподілу та використання бюджетних коштів.

Вони мають чітку структуру – гіпотеза, диспозиція та санкція, що забезпечує передбачуваність і ефективність правового регулювання.

Фінансово-правові норми виконують регулятивну, охоронну, виховну та інтегративну функції, що забезпечує стабільність фінансових відносин і економічну безпеку держави.

Класифікація норм за змістом, юридичною силою та функціональним призначенням дозволяє систематизувати фінансове право та полегшує його правозастосування.

Історичний розвиток фінансово-правових норм відображає еволюцію економічних та політичних відносин у державі та поступове вдосконалення механізмів фінансового контролю.

РОЗДІЛ II

ВИДИ ФІНАНСОВО-ПРАВОВИХ НОРМ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

2.1 Нормативно-правові акти фінансового права

Фінансове право, як галузь державного права, має на меті регулювання суспільних відносин, пов'язаних із формуванням, розподілом та використанням фінансових ресурсів держави, підприємств, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів фінансових відносин. В його межах формуються правила поведінки, які визначають права та обов'язки учасників фінансових відносин, встановлюють порядок формування доходів держави, розподіл фінансових ресурсів та контроль за їх використанням, а також забезпечують механізми юридичної відповідальності за порушення фінансової дисципліни [1, с. 11; 18, с. 203].

Діяльність фінансового права реалізується через систему нормативно-правових актів, яка має ієрархічну структуру і включає різні рівні правових джерел. Кожен рівень виконує специфічну функцію у забезпеченні ефективного фінансового регулювання.

1. Закони України

Закони є найважливішими джерелами фінансового права, що визначають основи регулювання фінансових відносин і закріплюють принципи діяльності державних фінансів. Серед них ключовими є:

Бюджетний кодекс України, який регламентує формування та виконання державного та місцевих бюджетів, порядок міжбюджетних трансфертів, контроль за видатками, а також встановлює правові засади бюджетного планування [3, с. 24].

Податковий кодекс України, який встановлює систему податків і зборів, порядок їх справляння, ставки податків, права та обов'язки платників, а також механізми адміністрування податкових платежів.

Закони про державні цільові фонди, які визначають правила формування спеціальних фондів, таких як Фонд соціального страхування, Фонд розвитку освіти, Фонд охорони здоров'я, та порядок використання коштів для визначених цілей.

Закони мають верховну юридичну силу у системі фінансового права і є обов'язковими для всіх органів державної влади, підприємств та громадян. Вони виконують регулятивну, охоронну та інтегративну функції, забезпечуючи стабільність фінансових відносин та захист фінансових ресурсів держави [6, с. 56].

2. Постанови Кабінету Міністрів України

Постанови уряду є підзаконними актами, які конкретизують положення законів, визначають механізми їх реалізації та регламентують порядок виконання фінансових операцій. Вони встановлюють:

- правила розподілу бюджетних коштів між органами державної влади;
- порядок ведення обліку та звітності бюджетних установ;
- процедури фінансового контролю, ревізій та аудиту державних коштів;
- стандарти адміністративного та бухгалтерського управління в державних органах [4, с. 210].

Ці акти забезпечують єдність і послідовність фінансової політики держави, дозволяючи реалізовувати закони на практиці та адаптувати їх до конкретних економічних умов.

3. Рішення місцевих рад та органів місцевого самоврядування

Місцеве самоврядування має право приймати рішення, які визначають:

- порядок формування та використання місцевих бюджетів;
- встановлення місцевих податків і зборів;

- механізми розподілу міжбюджетних трансфертів;
- правила використання коштів на розвиток соціальної інфраструктури та місцевих програм [5, с. 142].

Такі рішення реалізують принцип фінансової автономії місцевих громад та забезпечують збалансованість між доходами і видатками на регіональному рівні. Вони тісно взаємопов'язані з державними законами, оскільки місцеві бюджети формуються частково за рахунок державних трансфертів.

4. Положення та стандарти бухгалтерського обліку (П(С)БО)

П(С)БО регламентують порядок ведення бухгалтерського обліку на підприємствах, в установах та організаціях, включаючи бюджетні та державні установи. Основні функції стандартів:

- забезпечення достовірності та порівнянності фінансової звітності;
- встановлення правил обліку доходів, витрат, активів і зобов'язань;
- визначення механізмів контролю за використанням фінансових ресурсів;
- забезпечення можливості аудиту та ревізії фінансової діяльності [10, с. 157].

П(С)БО є важливим інструментом транспарентності та підзвітності, що дозволяє забезпечити довіру як держави, так і суспільства до фінансових процесів.

5. Інші нормативні акти та міжнародні стандарти

До інших нормативних джерел відносяться:

- накази міністерств і відомств, які деталізують порядок застосування податкових та бюджетних норм;
- методичні рекомендації щодо ведення бухгалтерського обліку, фінансової звітності та планування;
- міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ), які впливають на порядок формування фінансової звітності в державних та приватних організаціях [16, с. 121].

Впровадження міжнародних стандартів дозволяє гармонізувати національне законодавство з міжнародними практиками, підвищує якість фінансової звітності та сприяє прозорості бюджетного процесу.

Система джерел фінансового права має ієрархічний характер, де:

закони визначають основи правового регулювання та встановлюють загальні принципи;

підзаконні акти конкретизують механізми застосування норм законів;

рішення місцевих рад та стандарти бухгалтерського обліку забезпечують практичне виконання норм на регіональному та організаційному рівні [6, с. 56; 19, с. 97].

Такий взаємозв'язок забезпечує єдність, передбачуваність та стабільність фінансових відносин у державі. Відсутність системності або невідповідність норм різних рівнів може призвести до колізій у правозастосуванні, зловживань та неефективного використання фінансових ресурсів.

Важливим є те, що сучасні дослідження підкреслюють необхідність адаптації нормативно-правової бази до економічних трансформацій і технологічних змін, зокрема:

електронне адміністрування податків;

автоматизація бюджетного планування та контролю;

впровадження електронної фінансової звітності для державних установ.

Це дозволяє підвищити ефективність фінансового контролю, мінімізувати корупційні ризики та забезпечити оперативність управлінських рішень.

2.2 Класифікація фінансово-правових норм

Фінансово-правові норми є багаторівневими і різноманітними, оскільки охоплюють широкий спектр суспільних відносин, пов'язаних з формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів держави, місцевих громад та підприємств [10, с. 157; 14, с. 39]. В умовах складної фінансової системи класифікація норм є необхідною для:

- систематизації знань;
- ефективного визначення кола відповідальності;
- конкретизації сфери застосування;
- розробки механізмів контролю та запобігання порушенням [11, с. 66].

Класифікація фінансово-правових норм за основними ознаками

1. За змістом виділяють такі групи:

- податкові норми;
- бюджетні норми;
- валютні норми;
- норми фінансового контролю.

2. За юридичною силою норми поділяються на:

- Закони, які встановлюють основи правового регулювання та визначають фундаментальні принципи фінансових відносин;
- Підзаконні акти, які деталізують механізми реалізації законів на практиці, встановлюють порядок адміністрування податків, бюджетного планування та контролю [10, с. 157].

3. За функціональним призначенням фінансово-правові норми поділяються на:

- регулювальні, що визначають права та обов'язки суб'єктів фінансових відносин;

охоронні, що забезпечують захист фінансових ресурсів та відповідальність за порушення;

виховні та інтегративні, які спрямовані на формування фінансової культури, дисципліни та поєднання різних галузей фінансового права [11, с. 66; 15, с. 88].

Таке поділ не лише дозволяє систематизувати фінансово-правові норми, а й створює ефективну основу для правозастосування та вдосконалення фінансового регулювання.

Податкові норми регулюють порядок справляння податків і зборів, визначають платників, ставки податків та механізми їх нарахування [16, с. 121; 20, с. 44]. Вони забезпечують стійкість доходної частини бюджету, стимулюють підприємства до законної діяльності та формують фінансову дисципліну.

Основні види податкових норм та їх зміст

1. Податок на прибуток підприємств – встановлює обов’язок підприємств сплачувати податок у розмірі 18 % від прибутку та подавати податкову декларацію у визначені строки.
2. Податок на додану вартість (ПДВ) – регулює обов’язок реєстрації платників податку, ставки ПДВ у розмірі 20 % та правила ведення бухгалтерського обліку операцій.
3. Місцеві податки та збори – встановлюються місцевими радами і формують доходи місцевих бюджетів, зокрема податки на майно, землю, туристичні збори та інші місцеві платежі.

Функції податкових норм

Регулятивна – визначають механізми обчислення, сплати та адміністрування податків;

Охоронна – передбачають відповідальність за ухилення від сплати податків, включаючи адміністративну та кримінальну [7, с. 84];

Виховна – сприяють формуванню фінансової культури у бізнес-середовищі та серед громадян, стимулюючи дисципліноване виконання податкових зобов'язань [6, с. 56].

Податкові норми є основою фіскальної політики держави, дозволяючи реалізувати соціально-економічні програми, підтримувати розвиток інфраструктури та стимулювати економічну активність. Сучасне адміністрування податків включає електронну подачу декларацій, онлайн-контроль платежів і автоматизовані системи перевірки правильності розрахунку податкових зобов'язань.

Бюджетні норми визначають формування, розподіл та використання фінансових ресурсів держави та місцевих громад [5, с. 142; 13, с. 88]. Вони встановлюють правові засади для ефективного планування доходів та видатків, здійснення фінансового контролю та забезпечення стабільності бюджетного процесу.

Державний бюджет – визначає план доходів і видатків на рік, регламентує розподіл коштів між центральними органами влади та фінансування державних програм.

Місцеві бюджети – визначають надходження місцевих податків, зборів і фінансування соціальної, освітньої та комунальної сфери.

Міжбюджетні трансфerti – забезпечують фінансову підтримку регіонів, що мають нижчі доходи, та сприяють вирівнюванню соціально-економічних диспропорцій.

Функції бюджетних норм

Регулятивна – встановлюють порядок планування, розподілу та контролю за використанням бюджетних коштів;

Охоронна – передбачають відповідальність за нецільове використання коштів або порушення бюджетної дисципліни;

Інтегративна – поєднують податкову і бюджетну систему в єдину фінансову політику [10, с. 157].

Бюджетні норми тісно взаємопов'язані з податковими, оскільки доходи бюджету формуються переважно за рахунок податкових надходжень. Вони є фундаментом для стабільності фінансової системи та реалізації соціальних і економічних програм держави.

Валютні норми регулюють обіг іноземної валюти, валютний контроль та порядок зовнішньоекономічних операцій [18, с. 203; 14, с. 39]. Їх основна мета – забезпечення стабільності національної валюти та контроль за валютними потоками для підтримки економічної безпеки країни.

Основні положення валютних норм:

обов'язкова конвертація валютної виручки підприємств;

встановлення лімітів на купівлю валюти громадянами та юридичними особами;

регулювання міжнародних розрахунків та валютних операцій;

контроль за дотриманням валютного законодавства банками та фінансовими установами.

Валютні норми виконують регулятивну, охоронну та інтегративну функції, забезпечуючи поєднання фінансових і економічних інтересів держави та її партнерів на міжнародному ринку.

Норми фінансового контролю визначають механізми перевірки, аудиту та ревізії фінансової діяльності суб'єктів фінансових відносин [8, с. 111; 7, с. 84].

Основні завдання норм фінансового контролю

- забезпечення дотримання податкової та бюджетної дисципліни;
- прозорість фінансових потоків та звітності;
- відповідальність за порушення фінансового законодавства;
- виявлення та запобігання фінансовим порушенням та зловживанням.

Державні фінансові інспекції та ревізійні органи здійснюють перевірку використання бюджетних коштів, складають акти перевірки, визначають порушення та накладають штрафи або інші санкції. Крім того, сучасне законодавство передбачає електронний контроль та аудит, що підвищує ефективність фінансового контролю та знижує ризики корупційних схем.

РОЗДІЛ III

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ФІНАНСОВО-ПРАВОВИХ НОРМ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРАВІ

3.1 Судова практика застосування фінансово-правових норм

Судова практика відіграє ключову роль у застосуванні фінансово-правових норм, оскільки саме суди конкретизують абстрактні положення законів, визначають механізми їх реалізації та тлумачать норми у спорах між державою та платниками податків, бюджетними установами, підприємствами, органами місцевого самоврядування та іншими учасниками фінансових відносин [17, с. 33; 19, с. 97]. В умовах складної системи фінансового регулювання судова практика виступає не лише як механізм вирішення конкретних суперечок, а й як джерело формування стабільного правозастосування та розвитку фінансового законодавства.

Аналіз рішень Верховного Суду України, а також адміністративних і господарських судів, показує, що суди систематично розглядають питання щодо правильності обчислення податкових зобов'язань, законності нарахування пені та штрафів, порядку розподілу міжбюджетних трансфертів, відповідності дій органів державної влади нормам Бюджетного та Податкового кодексів, а також контролю за використанням бюджетних коштів. При цьому суди оцінюють як формальну правильність дій платників податків і державних органів, так і їх економічну обґрунтованість та відповідність принципам фінансової дисципліни.

Наприклад, у податкових спорах суди приділяють особливу увагу визначенню кола платників податків, правильності застосування ставок податків, нарахування податкових пільг та дотриманню строків подачі податкової звітності. Судова практика свідчить, що навіть невеликі порушення у формулюваннях податкових декларацій або документальному підтвердженні

витрат можуть стати підставою для спору, що підкреслює необхідність високого рівня фінансової правової культури серед платників [17, с. 33; 19, с. 97].

При розгляді бюджетних суперечок суди аналізують не лише відповідність дій державних органів нормам Бюджетного кодексу України, а й обґрунтованість управлінських рішень щодо видатків і трансфертів. Наприклад, у спорах про перерозподіл міжбюджетних трансфертів суди досліджують повноваження місцевих органів самоврядування, дотримання процедур планування та виконання бюджету, а також узгодженість рішень із нормами фінансового контролю. Практика показує, що без чітких критеріїв та алгоритмів правозастосування навіть формально законні дії органів влади можуть бути оскаржені як недоцільні або неправомірні.

Системний аналіз рішень судів дозволяє виділити типові проблемні питання при застосуванні фінансово-правових норм. Серед них:

Неоднозначність формулювань норм – складні або розпливчасті формулювання призводять до різного тлумачення законів у різних судах.

Відсутність конкретних критеріїв для визначення платників податків – особливо у випадку пільгових категорій підприємств, різних форм власності або нестандартних фінансових операцій.

Неузгодженість механізмів розподілу бюджетних коштів – суперечності між нормами центрального та місцевого законодавства часто стають предметом тривалих судових спорів.

Відсутність чітких процедур застосування санкцій – суди змушені інтерпретувати норми щодо штрафів та пені, що іноді призводить до нестабільності фінансової дисципліни.

Водночас судова практика формує методологію правозастосування, яка використовується не лише суддями, а й органами контролю, аудиторами, фінансовими службами підприємств та органів влади. Вона включає принципи

пропорційності санкцій, необхідності обґрунтування управлінських рішень, дотримання процедур бюджетного планування та виконання фінансової дисципліни.

Особливо важливо, що суди не лише вирішують конкретні спори, а й виконують інтеграційну функцію: формують узгоджену практику застосування норм податкового, бюджетного та фінансового контролю. Це створює базу для розвитку законодавства, уточнення норм і підвищення передбачуваності фінансових відносин у державі.

Таким чином, судова практика є важливим інструментом підвищення ефективності фінансового регулювання. Вона забезпечує не лише юридичну визначеність, а й підвищує фінансову дисципліну, формує стандарти правомірної поведінки учасників фінансових відносин та створює умови для стабільного розвитку фінансової системи держави.

3.2 Проблеми в правозастосуванні

Незважаючи на значний обсяг фінансового законодавства, його практичне застосування часто ускладнюється низкою системних проблем, що негативно впливають на ефективність державного фінансового регулювання. Однією з ключових проблем є невизначеність окремих норм, яка створює широке поле для різного тлумачення законодавства. Деякі положення Податкового та Бюджетного кодексів залишають відкритими питання щодо порядку обчислення податкових зобов'язань, визначення податкових пільг, строків подачі фінансової звітності, умов надання міжбюджетних трансфертів, а також критеріїв застосування штрафних санкцій [8, с. 111]. Така невизначеність не лише ускладнює діяльність платників податків і державних органів, а й створює ризик виникнення конфліктів, що вимагає залучення судових органів для їх вирішення.

Ще однією серйозною проблемою є колізії між законами та підзаконними актами. На практиці часто виникають ситуації, коли норми різних законодавчих актів суперечать одна одній або не узгоджуються з підзаконними регламентами. Наприклад, положення Податкового кодексу, що регулюють строки сплати податків та подачі декларацій, можуть не збігатися з нормами Бюджетного кодексу щодо пріоритетності виконання зобов'язань перед державним або місцевим бюджетом. Подібні суперечності створюють юридичну невизначеність, підвищують ризик неправильного застосування норм та призводять до додаткових витрат часу і ресурсів у процесі правозастосування. Водночас, ці колізії часто стають предметом судових розглядів, що, з одного боку, стимулює розвиток судової практики та методології тлумачення норм, а з іншого – уповільнює фінансовий процес та підвищує адміністративне навантаження на підприємства та органи контролю [7, с. 84].

Не менш значущою проблемою є низький рівень правової культури серед суб'єктів фінансових відносин. Відсутність достатніх знань про фінансово-правові норми, вимоги бухгалтерського обліку та механізми податкового контролю призводить до численних порушень у сфері фінансів. Наслідками цього є неправильне ведення бухгалтерського обліку, несвоєчасне виконання податкових та бюджетних зобов'язань, недотримання вимог фінансового контролю та звітності, а також збільшення кількості адміністративних порушень. Подібні порушення створюють додаткові ризики для держави у вигляді втрат доходів, зловживань бюджетними коштами та підвищення корупційної складової в органах контролю [8, с. 111; 7, с. 84].

Ще одним аспектом є складність взаємодії між державними органами та суб'єктами фінансових відносин. Неузгодженість процедур подання звітності, відсутність єдиних стандартів документообігу та різні трактування фінансових нормативів у різних органах створюють додаткові перешкоди для дотримання законодавства. Наприклад, підприємства можуть отримувати різні вимоги від

податкових органів та органів аудиту, що ускладнює їх виконання і підвищує ризик застосування штрафних санкцій через технічні, а не умисні порушення [15, с. 95].

Усе це демонструє, що наявність законодавства сама по собі не гарантує ефективності фінансового регулювання. Необхідно поєднувати чіткі, зрозумілі норми законодавства з практичною підтримкою, методичними рекомендаціями та навчанням суб'єктів фінансових відносин. Такий підхід включає регулярне проведення семінарів і консультацій для бухгалтерів та фінансових служб підприємств, створення відкритих баз знань щодо тлумачення норм, уніфікацію термінології та механізмів правозастосування, а також активне використання цифрових технологій для контролю та адміністрування фінансових зобов'язань.

Комплексне вирішення цих проблем забезпечує передбачуваність фінансових відносин, підвищення дисципліни серед платників податків та бюджетних установ, а також зміцнює фінансову безпеку держави. Лише поєднання законодавчих норм, методичного супроводу, навчання та цифровізації дозволяє створити ефективну систему фінансового регулювання, яка буде стійкою до ризиків, мінімізує колізії та забезпечує стабільний розвиток економіки.

3.3 Перспективи вдосконалення норм

Вдосконалення фінансово-правових норм є важливою умовою підвищення ефективності фінансового регулювання та забезпечення стабільності державних фінансів. Одним із напрямів вдосконалення є уніфікація термінології та класифікації норм, що дозволяє уникнути колізій та створює передумови для передбачуваного застосування законодавства. Запровадження єдиних підходів до визначення платників податків, механізмів розподілу бюджетних коштів та порядку здійснення фінансового контролю

дозволяє суттєво скоротити судові спори та підвищити ефективність роботи органів державного фінансового контролю [15, с. 95; 12, с. 118].

Важливим напрямом є цифровізація фінансового контролю та адміністрування, що включає використання електронних систем податкової звітності, автоматизованих процедур перевірки і аудиту, електронного бюджету та цифрових платформ для взаємодії держави з платниками податків. Такі рішення дозволяють підвищити прозорість фінансових потоків, скоротити бюрократичні процедури, зменшити корупційні ризики та забезпечити швидке і точне правозастосування.

Не менш значущою є підвищення фінансової правової культури суб'єктів фінансових відносин. Вона передбачає проведення навчальних програм для підприємців, бухгалтерів, аудиторів та працівників контролюючих органів, розробку методичних рекомендацій, семінарів і консультацій щодо застосування фінансово-правових норм. Формування фінансової культури сприяє дисциплінованому виконанню зобов'язань та підвищує ефективність регулювання.

Таким чином, перспективи вдосконалення фінансово-правових норм зводяться до поєднання законодавчих реформ, цифрових технологій та освітньої роботи, що забезпечує стабільність державних фінансів, підвищує ефективність фінансового контролю та зміцнює економічну безпеку держави. Ефективне застосування таких норм дозволяє створити систему прозорого і передбачуваного фінансового регулювання, що є необхідною умовою для сталого розвитку національної економіки.

ВИСНОВОК

У результаті проведеного дослідження фінансово-правових норм встановлено, що вони є ключовим інструментом державного регулювання у сфері фінансів, оскільки визначають права та обов'язки суб'єктів фінансових відносин, порядок формування і використання централізованих грошових фондів, а також механізми контролю та відповідальності [3, с. 24; 9, с. 15]. Фінансово-правові норми виступають інтеграційним елементом державного права, об'єднуючи податкові, бюджетні, валютні та інші регуляції, що забезпечує стабільність фінансової системи та економічну безпеку держави [2, с. 45; 5, с. 134].

Однією з основних особливостей фінансово-правових норм є їхня структура, яка включає гіпотезу, диспозицію та санкцію. Гіпотеза визначає умови застосування норми, диспозиція встановлює конкретні правила поведінки, а санкція передбачає наслідки порушення норми [12, с. 102; 15, с. 88]. Чітка структура норм забезпечує передбачуваність фінансових відносин, ефективність правового регулювання та можливість застосування контрольних механізмів держави. На практиці це дозволяє уникати колізій у правозастосуванні, забезпечувати дотримання фінансової дисципліни та ефективне використання фінансових ресурсів.

Фінансово-правові норми виконують регулятивну, охоронну, виховну та інтегративну функції. Регулятивна функція полягає у встановленні прав і обов'язків суб'єктів фінансових відносин, порядку формування та розподілу бюджетних коштів, правил оподаткування і фінансової звітності [4, с. 210; 11, с. 66]. Охоронна функція забезпечує захист державних фінансів від порушень і зловживань, включаючи встановлення адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення норм [6, с. 56; 19, с. 97]. Виховна функція спрямована на формування фінансової культури у суспільстві та

підприємницьких структурах, розвиток дисципліни у виконанні податкових і бюджетних зобов'язань [11, с. 66; 15, с. 88]. Інтегративна функція проявляється у поєднанні різних видів фінансового регулювання, що дозволяє формувати єдину і послідовну систему фінансового права [5, с. 142; 13, с. 88].

Проведений аналіз дозволяє виділити основні класифікаційні ознаки фінансово-правових норм. За змістом вони поділяються на податкові, бюджетні, валютні та норми фінансового контролю [10, с. 157; 14, с. 39]. Податкові норми регулюють справляння податків і зборів, визначають платників, ставки податків та механізми обчислення зобов'язань [16, с. 121; 20, с. 44]. Бюджетні норми визначають порядок формування і виконання державного та місцевих бюджетів, міжбюджетні трансферти та контроль за видатками [5, с. 142; 13, с. 88]. Валютні норми регулюють порядок валютних операцій та валютний контроль [18, с. 203; 14, с. 39], а норми фінансового контролю встановлюють механізми аудиту, перевірок та відповідальності за порушення фінансової дисципліни [8, с. 111; 7, с. 84].

У процесі дослідження було встановлено, що судова практика є важливим механізмом застосування фінансово-правових норм. Судові рішення конкретизують абстрактні положення законів, визначають методику тлумачення норм та забезпечують рівновагу між правами держави і платниками податків. Аналіз практики Верховного Суду України та адміністративних судів показує, що ключовими питаннями є правильність нарахування податків, застосування санкцій, розподіл міжбюджетних трансфертів та контроль за використанням бюджетних коштів [17, с. 33; 19, с. 97]. Судова практика дозволяє формувати методологію правозастосування, яка потім використовується органами контролю, аудиторами та фінансовими службами підприємств.

Водночас, дослідження виявило низку проблем у практичному застосуванні фінансово-правових норм. До основних із них належать:

невизначеність окремих норм, колізії між законами та підзаконними актами, низький рівень правової культури суб'єктів фінансових відносин, відсутність єдиної термінології та методичних рекомендацій [8, с. 111; 7, с. 84]. Ці проблеми ускладнюють дотримання фінансової дисципліни, створюють ризики зловживань та корупційних проявів і знижують ефективність фінансового регулювання.

На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що підвищення ефективності застосування фінансово-правових норм можливе за умови комплексного підходу, який включає: уніфікацію термінів та процедур; чітке формулювання норм; впровадження навчальних програм для суб'єктів фінансових відносин; використання сучасних інформаційних і цифрових технологій для адміністрування податків та контролю за бюджетними коштами [15, с. 95; 12, с. 118].

Історичний аналіз розвитку фінансово-правових норм свідчить, що зміни у законодавстві відбувалися під впливом економічних, політичних та соціальних трансформацій. Зокрема, у XIX столітті основний акцент був на державному контролі за податками, у XX столітті – розвиток бюджетного та валютного права, а сучасний етап характеризується цифровізацією фінансових процесів та європейською інтеграцією [2, с. 45; 5, с. 134]. Це підтверджує, що фінансово-правові норми є динамічними та повинні адаптуватися до змін у економічному та соціальному середовищі.

Отже, проведене дослідження дозволяє зробити такі основні висновки:

1. Фінансово-правові норми визначають правову основу функціонування державних фінансів і регулюють всі основні аспекти фінансової діяльності.
2. Їх структура – гіпотеза, диспозиція, санкція – забезпечує чіткість правового регулювання та ефективність застосування контрольних механізмів.

3. Норми виконують регулятивну, охоронну, виховну та інтегративну функції, що забезпечує стабільність фінансової системи та розвиток фінансової культури.

4. Класифікація фінансово-правових норм за змістом, юридичною силою та функціональним призначенням дозволяє систематизувати знання і полегшує правозастосування.

5. Судова практика є важливим механізмом конкретизації норм, а проблеми у правозастосуванні підкреслюють необхідність удосконалення законодавства, методології та навчання суб'єктів фінансових відносин.

6. Перспективи вдосконалення фінансового права включають уніфікацію термінів, підвищення прозорості норм, розвиток цифрових механізмів контролю та інтеграцію з міжнародними стандартами фінансового регулювання.

Таким чином, фінансово-правові норми є фундаментом ефективного державного фінансового управління. Їх подальший розвиток, удосконалення правозастосування та адаптація до сучасних економічних умов є ключовою умовою забезпечення фінансової стабільності, економічної безпеки та підвищення правової культури у суспільстві [3, с. 24; 9, с. 15].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про Державний бюджет України на 2025 рік». URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/(дата звернення: 11.02.2026).
2. Бабій С. М. Фінансове право України: навч. посіб. – К.: Юрінком Інтер, 2020. 312 с.
3. Василенко О. І. Фінансово-правові норми: теорія і практика. – Х.: Право, 2020. 256 с.
4. Гнатюк А. П. Фінансове право: навч. посіб. – Л.: ЛДУ, 2022. 198 с.
5. Даниленко І. В. Бюджетне право України. – К.: Наук. думка, 2020. 284 с.
6. Єфіменко Т. Г. Податкове право. – К.: ЦУЛ, 2022. 312 с.
7. Жуков В. П. Структура юридичної норми. – Дніпро: ДДУ, 2020. 174 с.
8. Зайцев С. В. Сучасні проблеми фінансового права. – Одеса: Фенікс, 2021. 220 с.
9. Іваненко М. К. Фінансово-правова норма: поняття. – Житомир: ВПОЛ, 2022. 152 с.
10. Кузнецов Л. Д. Класифікація норм фінансового права. – К.: Вища школа, 2021. 204 с.
11. Литвиненко Н. І. Функції фінансового права. – Х.: Право, 2020. 190 с.
12. Мельник П. Р. Юридична техніка і фінансові норми. – Київ: Наука, 2022. 218 с.
13. Нікітін Д. С. Бюджетний кодекс України. Коментар. – К.: Юрінком, 2019. 236 с.

14. Олійник В. Б. Фінансове право: підручник. – Львів: СПОЛОМ, 2021. 264 с.
15. Павленко Т. Г. Особливості фінансово-правового регулювання. – Харків: Право, 2021. 198 с.
16. Романенко Ю. В. Податкова система України. – К.: Центр учбової літератури, 2020. 280 с.
17. Судова практика Верховного Суду України з податкових спорів. – 2022. URL: www.scourt.gov.ua/practice
18. Фіскальний кодекс України: коментар. – К.: Юрінком, 2020. 248 с.
19. Христенко О. І. Правозастосування фінансово-правових норм. – Одеса: Фенікс, 2021. 210 с.
20. Шевченко І. П. Податки і податкова політика. – К.: Наук. думка, 2019. 230 с.